

GERHARD BÄHR-EK R. M. AZKUEREKIN ETA J. URKIJOREKIN IZANDAKO KORRESPONDENTZIA

Legazpi, 2000-V-06

*Oroitz Jauregi Nazabal,
EHUko bekaduna*

Lan honetan, Gerhard Bähr, legazpiarrak, R. Mª Azkue, Julio Urkijo eta Hugo Schuchardt-ekin izan zuen korrespondentzia bildu eta edizio baterako prestatzen ari gara. Gure helburua, gutun hauek ahalik eta jende gehienak irakurri eta erabiltzea denez, alemanez zeuden gutunak gaztelaniara itzuli ditugu. Lan hau egiteko aukera Legazpiko Udalak eskaini zigun, Bähr-en jaiotzako mendeurreneko ospakizunak aukera ona direlako Bähr-ek mende hasierako euskalari nagusienekin izan zuen korrespondentzia-harremanaren berri emateko; horrela, meatzetako injeniariaren semeaz eta garai hartako egoeraz irudi bat egiteko eta aurrekoa osatzeko aukera daukagu.

Egia esan, gu lan honekin hasi aurretik, zati bat egina zegoen. Jose Luis Ugarte eta beste zenbaitek, Bährek Azkue eta Urkixorekin zuen korrespondentzia zati handi bat transkribatu zuten eta alemanez zeudenak gaztelaniara itzuli zituzten. Gu, noski, lan horretaz baliatu gara, baina zuzendu eta osatu egin behar izan dugu. Horretarako iturri zuzenetara jo dugu: Bähr-Azkue korrespondentzia Euskaltzaindiko liburutegiko Azkue fondoan dago eta Bähr-Urkixorena, berriz, Donostiako Koldo Mitxelena liburutegiko Urkixo fondoan. Esan bezala, iturrietara joan eta orijinalak konprobatuz egin dugu lan. Horrela zenbait irakurketa oker zuzentzeko aukera izan dugu eta lehendik ez zeuden zenbait kartaren berri emateko ere bai.

Baina lan hau egiteko, Azkue eta Urkixorekin izan zuen korrespondentziaren gain Hugo Schuchardt garaiko linguista nagusiari bidali zion korrespondentzia ere lortu ahal izan dugu. Gutun hauek, Austriako Graz hiriko Unibertsitateko fondoetan daude eta Bernhard Hurch-i esker lortu ditugu. Bereziki interesgarria izan da bi pertsonaia handion arteko gutunen berri ematea; izan ere, Schuchardt euskara eta iberikoa bat zirela zioen teoriaren jarraitzaile zen

eta aldiz, G. Bähr izan zen bere *Baskisch und Iberisch* tesiarekin hori horrela izateko arrazoirik ez zegoela frogatu zuena.

Gutunen edizioak pertsona, garaia eta beste zenbait alor ikusteko modu bat eskaintzen digu; pertsonalki ezagutzeko aukera ematen digu, nahiz eta askotan modu hori nahikoa indiskretua dela iruditu. Karta hauen edizioarekin esan daiteke, Bähr-i buruz genuen ideia apurra eta irudia garbiagoa eta zehatzagoa dela; berri asko ematen dute bai garaiko egoerari buruz, bai interesei buruz, eta bai euskal hizkuntzalaritzari buruz ere. Baina dena den, aipatu behar da hemen bildu ditugun gutun gehienak norabide bakarrekoak direla; hau da, G. Bähr-ek aipatu autoreei bidalitako gutunak dira nagusiki hemen bildutakoak; bi norabidetakoak ere badaude (Azkue, kasu), baina hutsune handia dago, ez dago osotasunik. Berez, korrespondentzien bidez irudi oso bat egitea zaila bada, tartean falta diren gutunek arazo hori areagotu egiten dute. Beraz, irudi osorik egin ez badezakegu ere, guztiz lagungarri dira.

Guztira 165 gutun dira hemen bildu ditugunak eta horietarik 134 Bähr-ek bidalitakoak dira, gainontzekoak aipatu autoreek Bähr-i bidalitakoak.

Dena den, Azkue fondoan dauden gutunak ez dira soilik Azkueri bidalitakoak edota Azkuek berak bidalitakoak. Hor daude baita ere Gregorio Maidagan "Zadorlaripekoa" bezala sinatzen duen Euskaltzaindiko idazkariaren zenbait gutun, eta baita Friedrich Bähr, Gerharden aitak bidalitako zenbait gutun ere. Hona hemen kopuruak:

Bähr-ek Azkueri: 57
 Azkuek Bähr-i: 18
 Bähr-ek Maidagani: 1
 Maidaganek Bähr-i: 5
 F. Bähr-ek (aitak) Azkueri: 1

Gutun hauez gain badira Bähr-ek Euskaltzaindiko bekadun gisa zegokion dirua jaso zuela adierazten duten zenbait idazki ere: 11 denera; 4 Gerhard-ek berak sinatuta eta gainontzeko 7ak bere aitak sinatuta.

Urkixorekin zuen korrespondentziari dagokionez,

Bähr-ek Urkixori: 57
 Urkixok Bähr-i: 1

Eta Schuchard-i dagokionez, aldiz, norabide bakarreko gutunak daude soilik, Bähr-ek Schuchardti bidalitako 15 gutun.

Esan bezala, bildutako 165 gutunetatik 134 dira Gerhard Bähr-ek sinatutakoak. Nabaria denez, gutun gehienak norabide bakarrekoak dira, tarteko erantzun ugari falta dira. Baina honek ere badu bere arrazoia, G. Bähr-ek berak Azkueri eta Urkixori bidalitako azken gutunetan adierazten duenez. Honela idazten dio Urkixori:

Es verdad que hace un mes estuve también en Alemania con motivo del bombardeo de Hannover en el cual perdí mi casa y, lo que más siento, mi biblioteca. ¡No me queda ya un solo libro vasco! Vd. se figurará lo grave que es esa pérdida para mi. (1942-12-9).

Gutunetan erabilitako hizkuntzari dagokionez, esan behar da 3 hizkuntza aurki daitezkeela: alemana, gaztelania eta euskara.

Schuchardt-i alemanez idazten zion, noski.

Urkixori 57tik 55 gaztelaniaz eta 2 alemanez; Urkixok berak bidalitako gutun bakarrean gaztelania darabil.

Azkueri, 57tik, 45 alemanez, 6 gaztelania eta 6 euskaraz; Azkuek aldiz, 18tik 15 euskaraz eta 3 alemanez.

Maidaganekin zuen korrespondentzia euskaraz dago, bi norabideetan. Friedrich Bähr-en gutunak, aldiz, gaztelaniaz daude.

Gutunak bidalitako urteei begiratzen badiegu, esan behar da Bähr-ek Azkueri 1920-1944 urteen artean bidali zizkiola. Urte urte bidalitako gutun kopurua ikusita, 1936-1944 urteen tartean, hau da, azken urteetan, beherakada nabarmena dago. Hauetariko zenbait urte gutunik gabekoak dira (1937, 1940, 1941). Azkuek bidalitako gutunen urteei begiratzen badiegu, esan behar da urte asko daudela gutunik bidali gabekoak, baina, Bähr-ek bidalitako gutunak irakurri ondoren, suposatu behar dugu bilduma honetan ez ditugula Azkuek Bähr-i bidalitako gutun guztiak jaso.

Urkixori, 1921etik 1944ra bitartean bidali zizkion. Hemen ere badira zenbait urte gutunik gabekoak (1924, 1925, 1938, 1941). Oro har, esan daiteke erdi aldera, 1926-1932 arteko tarte delako oparoena; Azkuerekin gertatzen den moduan, bukaera aldera gutunen kopurua nahiko jaisten da.

Schuchardt hizkuntzalari handiarekin izan zuen harremana Azkue eta Urkixorekin izan zuena baino laburragoa izan zen: 1920-1924 artean bidalitako gutunak ditugu, soilik.

Gutunen tamainari dagokionez, esan behar da Urkixori bidalitako 57 gutunek gutxi gorabehera 53 orrialde hartzen dituztela eta luzeena 3 orrialdekoa dela. Azkueri bidalitako 57 gutunek gutxi gorabehera 64 orrialde hartzen dituzte eta luzeena 6 orrialde t'erdikoa da. Schuchardt-i bidalitako 15 gutunek gutxi gorabehera 45 orrialde dituzte; hemen aurkitzen ditugu, beraz, gutunik luzeenak: bada bat 7 orrialdekoa eta beste bat 11 orrialde t'erdikoa.

Gutunetan aipatzen diren gaiak era askotakoak dira: ugariak dira eguneroko bizitza aipagai duten gutunak: osasun kontuak, ikasketa kontuak, marokoaren galera, gizartearen egoera (batez ere gerra garaian). Kartetan adierazten denez, kezka handia zuen Euskal Herriko (berak beti España jarri arren) gertakariez eta irriki handiz jarraitzen zituen hemengo gertakizunak egunka-

rietan. Nazionalen aldekoa zen eta horrelaxe adierazten zuen gutunetan. Honelaxe idatzi zion Azkueri:

En particular anhelamos todos la victoria del Generalísimo Franco que creemos próxima. Cada día seguimos el curso de las operaciones en España y nos alegramos mucho del progreso continuo de los nacionales (1938-8-4).

Ugariak dira baita ere zorionak emateko idatzitako gutunak: urtebetetze egunetan, Gabonetan, Azkue espainiar hizkuntzaren-akademian sartu zenean, Urkixo diputatu aukeratu zutenean, etab.

Gutunen bidez ematen zituzten autore, liburu, eta artikulu desberdinen erreferentziak; Bähr da, orohar, lehenengoa autoreen edo lanen aipamena egiten duena. Hauexek dira aipatzen diren autore batzuk: Lacombe, Meyer-Lübke, Marr, Urtel, Gavelenz, Linschmann, Lewy, Rohlf, Bouda, Schuchardt, Zyhlarz, Uhlenbeck, Trombetti, Humboldt, etab. Esan beharra dago autore hauek garai hartako onentsuenetakoak zirela eta aipamen hauek Bähr-en hizkuntzalari maila agerian uzten dutela.

Autore eta lanen aipamenez gain, hemengo euskalariak aukera ezin hobe zeukaten hemen aurki ezin zitezkeen liburuak lortzeko, baita Bähr-ek berak ere hemengo lanen berri izateko. Eta horrelaxe egiten zuten. Elkarren arteko harremana etengabea zen alderdi honetan. Ugariak dira liburu eta artikuluen eskakizunak bi aldeetatik, bai Bähr-ek hemengoei egindakoak eta bai hemengoei Bähr-i egindakoak.

Elkarren lanen berri ere gutunen bidez izaten zuten, hau da, zertan ari ziren, nola zeuden azterketak, zeintzuk ziren etorkizunerako asmoak, etab. Baita izan zituzten arazoak eta zalantzak ere.

Gai hauek guztiak errepikatu egiten dira bai Azkue, bai Urkixo eta bai Schuchardten gutunetan ere.

Euskarari buruzko aipamenak ere ugariak ziren, noski.

Azkueri, Euskaltzaindian garai hartan ziren eztabaidei buruz bere ikusmoldea ematen zion. Horrela, euskara batuaren premia somatzen du eta horrelaxe adierazten dio Azkueri. Azkueren moduan, erdialdeko euskalkia oinarritzat hartzearen aldekoa zen. Ez da ahaztu behar Bähr bera izan zela Azkueren *Latsibi* obra erdialdeko euskalkira, berak baturako edo proposatzen zuenera, itzuli zuena.

Neologismoen arazoa ere garai hartan puri-purian zegoen eta nabari da gutunetan. Azkuek erreferentziak eskatzen dizkio aleman hizkuntzan neologismoen inguruan gertatu zenari buruz eta Bähr-ek zenbait liburu bidaltzen dizkio eta zenbait erreferentzia eman ere bai. Baita iritziak ere. Alderdi honetan, aranazaleen guttiz kontrako zen, oinarri zientifikorik gabeko hizkuntza as-

matzaileak zirela esanez. Gutun batean Sabino Aranari abizena aldatzen dio eta Alemaniako beste batena jartzen: Hitler, alegia. Berak adierazten duenez, hizkuntza arazoetan zuten jarreragatik. Honelaxe idazten dio Azkueri Sabino Aranaren Ixendijari buruz:

En mi opinión, este escrito de Arana Goiri es —por utilizar una palabra de moda— ¡"Catastrófico"! Esto no se puede decir a los arañistas, claro está, además siento una gran simpatía por ellos, pero donde comienza la política y el culto al héroe (el Maestro ha dicho...), desaparece frecuentemente la razón. Esto lo estamos viendo todos los días aquí en Alemania. ¡Solo falta sustituir "Hitler" por Arana ta Goiri'tar ...Sabin! (1933-1-10).

Beste zenbait gaiez ere luze mintzatzen da Azkuerekin, hala nola, pasibitateaz eta hizkuntza errejistroez.

Azkuek Bähr-i bidalitako gutunean ugari dira Euskaltzaindiak hartutako erabakiak eta Euskaltzaindiari buruzko berriak, nolabait ere Bähr-ekin zerikusia dutenak: bekaren kontua, Schuchardt-en lanen itzulpenak egiteko eskaerak, *Erikkizundi Irukoitza* betetzeko proposamena, etab. Iritzia ere askotan eskatzen zion.

Urkijori bidalitako korrespondentzian Euskaltzaindiaren inguruko kontuak ere azaltzen dira. Dena den, azpimarragarriak dira autore eta lan desberdinei buruzko aipamen ugariak. Baita Urkijo zuzendari zen *R.I.E.* Veko aipamenak ere.

Schuchardtekin zuen korrespondentzian ere hizkuntzako gaiak ugariak dira, eta badira hemen besteekin aipatzen ez dituen zenbait gai. Schuchardt-en egoera zein den jakinda (ohean gaixorik baitzegoen), hasiera hasieratik bere eskura dituen datuak eskaintzen dizkio Schuchardt-i: berak bildutako Legazpi eta inguruetakoko datuak.

Schuchardt-ek zuen intereseko gai bat prosodiarena zen eta gai honi buruzko aipamen, uste eta datuak ere eskaini zizkion Bähr-ek. Aipagarria da Bizenta Mogel-en ipuin batzuk traskribatu eta gero berak markatzen ziola azentua iruditzen zitzaion lekuan. Baina ipuin batean, berari iruditutako lekuan azentua ipintzeaz gain, emakume bati eman zion irakurtzeko eta emakumearen azentu moldea markatu zuen. Bi azentumoldeak ipuin berberaren gainean markatuak daude, kolore desberdinak erabiliz.

Umeen hizkuntzan ere egin zituen behaketak eta bere iritzien berri eman zion Schuchardt-i. Haurren hizkuntza formetan galera handia zegoela adierazi zion eta, horri aurre egiten ez bazitzaion, euskararen galera oso urrun ez zela egongo zioen (ezer egin ezean, 50 urteren buruan ingurune hartan euskara galduko zela esan zuen). Baina zorionez, bere iragarkizunak ez dira bete.

Hauetz gain, beste zenbait gai ere aipagai ditu Bähr-ek: dialektologiaren inguruko datuak, aditzari buruzkoak, grafia, etab. Bere usteak ere azaltzen dizkio Schuchardt-i euskarari buruzko lanei eta euskalariei buruz. Guztien artean Julio Urkixo zuen fidagarrientzat.

Baina benetan aipagarriena teoria vasco-iberistaren inguruko auzia da. Jakina da Schuchardt teoria honen aldeko sutsua izan zela, eta Bähr, aldiz, *Bas-kisch und Iberisch* tesian ideia hori ezin froga zitekeela esan zuena. Alabaina, elkarren arteko korrespondentzian ez dago gai honi buruzko aipamen gehiegirik. Kontuan hartu behar da Schuchardt 1927an hil zela eta Bähr data hori baino geroago hasi zela gai honen inguruan serioski lanean, nahiz eta aurretik ere interesa izan. Beraz, Schuchardt-i bidalitako gutun hauetan ez dirudi eztabaidarik izan zenik bien artean gai honen inguruan; eta egindako aipamenak oso zeharkakoak dira. Gai hau, Bähr-ek Urkixori bidalitako korrespondentzian ageri da eta oso modu zabalean gainera. Hona hemen aipu batzuk:

Yo estoy ocupado con la cuestión ibérica tantas veces tratada por nuestro Schuchardt. Sin embargo, las lecturas en que se basaba eran defectuosas, pues las de Gómez Moreno marcan un progreso muy importante (1936-6-1).

La Iberische Deklination de Schuchardt está basada en las inscripciones de la península entera y, por lo tanto, contiene una serie de citas y de ejemplos que hoy día deben descartarse. Lo que he hecho yo es, pues, examinar los datos de Schuchardt, de los cuales la mayoría no quedan en pie (1939-6-20).

Beraz, Schuchardt-en usteen aurkakoa zen eta euskara eta iberikoa loturik egotea ezin frogatuzkoa zela zioen:

Es pues innegable la semejanza del tipo fonético vasco y del ibero. Pero, a pesar de ser bastante seguras las lecturas de esta última lengua, no se deslumbra en los textos ningún vocablo vasco ni tampoco ninguna flexión o numeral u otro elemento característico de indudable autenticidad. Las semejanzas deben explicarse pues por la larga convivencia de los dos pueblos o por un parentesco muy lejano. La cuestión está pues donde estuvo antes de Humboldt (1939-6-20).

Bähr-en ekarpena garrantzitsua izan zen vascoiberismoaren teoria deusezteko. Aipagarria da aipu honek eta geroago Mitxelena *La langue iberen* esan zituenak antz handia dutela.

Arazoa konponbidetik urrun ikusten zuen. Baina ikerketa horietan jarraitzeko gogo faltarik ez zuen eta horixe adierazten du hurrengo aipuak:

(...) siento no poder continuar a ocupar del problema vasco-ibero, pues, aparte de que no siempre dispongo de tanto tiempo como en

estas semanas, me faltan los libros necesarios, siendo imposible en estas circunstancias trabajar metódicamente. Cuando vuelva a casa, o sea, terminada esta campaña, pienso dedicarme nuevamente y con ahínco a ese problema (1942-9-23).

Dena den, garaiak ez ziren egokienak ikerketarako, bazegoen arazo premiakoagorik, eta horrelaxe geratu ziren legazpiarraren ikerketarako asmo on guztiak. Bere tesia, iberiarra eta euskara familia berekoak izatea ezin froga zitekeela zioena, 1940an irakurri zuen Göttingen-eko Unibertsitatean. Baina ezin izan zuen argitaratuta ikusi, izan ere 1945ean hil zen eta Eusko Jakintzak 1948an argitaratu zuen, Karl Boudaren ardurapean. Aipatu behar da oso eragin urria izan duela Bähr-en tesi lanak eta arrazoietako bat argitalpenarena izan dela, alegia, hain eremu urriko argitaletxe batean agertu izana.